

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΚΡΗΤΗ,

α'. ΑΜΝΙΣΟΣ

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς παρούσης περιόδου διήρκεσε τρεῖς περίπου ἔβδομαδας. Τὸ μέγα βάθος, εἰς τὸ ὅποιον αἱ ἔρευναι προχωροῦν καὶ οἱ περιωρισμένοι πόροι, οἵτινες διατίθενται, δὲν κατέστησαν δυνατὴν οὕτε κατὰ τὸ παρὸν ἔτος τὴν ἀπόδοσιν σαφοῦς εἰκόνος περὶ τῶν διαδεχομένων ἀλλήλας ἐποχῶν καὶ περὶ τῶν οἰκοδομῶν, αἵτινες ὑπέρφεινται ἀλλήλων. Ὁπως δήποτε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἐν μορφῇ προκαταρκτικῇ πάντοτε, τὰ ἀκόλουθα:

Τὸ μέγα μινωικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὅποιον εὑρίσκεται εἰς τὰ βαθύτατα στρώματα, ἔχρησιμο ποιήθη ἐν μέρει κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἱεροῦ. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἐγένοντο φανερὰ τὰ ἀκόλουθα: Εἰς ὁραῖος τοῖχος κατὰ τὸ νότιον μέρος τοῦ ἀνεσκαμένου χώρου, ἐκτισμένος διὰ ἔστων πώρων λίθων ἐπιμελέστατα καὶ ἀνευ συνδετικοῦ, ὃν προφανῶς ἐλληνικῆς ἐποχῆς, ἐθεμελιώθη ἐπὶ τοῦ μινωικοῦ οἰκοδομήματος, τῆς γραμμῆς τοῦ δοιού ἀποκλίνει ἐλαφρῶς. Εἰς ἄλλος τοῖχος ἐκτισμένος ἀκριβῶς πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ μινωικοῦ τοιούτου καὶ ἐφωδιασμένος διὰ πλατείας κλίμακος μὲν ἐπτὰ βαθμίδας είναι ἐλληνικῆς ἐπίσης ἐποχῆς, ἵσως ἀρχαϊκῆς. Ὁ τοῖχος οὗτος πέρυσιν εἶχεν ἐκληφθῆ ὡς συνέχεια τοῦ μινωικοῦ τοιούτου, πλάνη εὐκόλως ἐξηγουμένη, ἀφοῦ καὶ οἱ λίθοι του ἀκόμη εἶχον ληφθῆ ἐκ τῆς μινωικῆς οἰκοδομῆς. (Εἰς ἐξ αὐτῶν φέρει οἰκοδομικὸν σημεῖον τῆς τριαίνης). (Πρβλ. τὰς εἰκ. 1 - 2).

Πρὸ τοῦ τοίχου τούτου ἐκτείνεται τὸ μελανὸν στρῶμα τὸ πλῆρες κεκαυμένων δστῶν, τέφρας καὶ ἀφιερωμάτων, περὶ τοῦ ὅποιον ἐγένετο λόγος ἐπανειλημμένως εἰς τὰς προηγουμένας ἐκθέσεις. Ὁπως ἔχει νῦν ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, κλίνω νὰ πιστεύσω δτι τὸ μέγα τοῦτο στρῶμα ἀνῆκεν εἰς ἐν παίθριον ἱερόν. Τὸ πρᾶγμα θὰ ἥτο ἐνδιαφέρον, διότι θὰ ἀπεδείκνυεν ἐτι μᾶλλον ἀδιάσπαστον τὴν μινωικὴν παράδοσιν¹. Ἐπὶ τοῦ στρῶματος τούτου ἐπικάθηται ἔτερον καθαρᾶς ἄμμου, πάχονς 50-60 ἑκατοστῶν, τὸ ὅποιον σημαίνει δτι τὸ ἱερὸν εἶχεν ἐπὶ τινα καιρὸν ἐγκαταλειφθῆ, τούλαχιστον εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ἀκολουθεῖ είτα τὸ τελευταῖον στρῶμα, τὸ φωμαϊκόν, τὸ ὅποιον φθάνει σχεδὸν μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. ("Ορα εἰκ. 2).

Τὸ τελευταῖον τοῦτο στρῶμα φέρει τοίχους, τῶν δοποίων τὰ θεμέλια πατοῦν ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης ἐπιφανείας τῆς ἄμμου (εἰκ. 1). Τοῦτο

¹ Πρβ. δμοιον ὑπαίθριον ἱερὸν ἐν τῇ μνημειώδει ἀγορᾷ τῆς Λατοῦς, Demargne BCH 27, 1908, 210 κεξ.

σημαίνει, ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τὸ Ἱερὸν δὲν ἦτο πλέον ὑπαίθριον, πρὸς τοῦτο δὲ συμφωνοῦν τὰ ἄφθονα τεμάχια κεφάμων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Σαφῇ δῆμως Ἰδέαν τῶν οἰκοδομημάτων τούτων δὲν θὰ ἔχωμεν πρὸιν προχωρήσῃ ἔτι ἡ ἀνασκαφή.

Τὰ εὑρήματα ἐκ τῶν διαφόρων στρωμάτων ὑπῆρχαν κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἄφθονα καὶ πολὺ διδακτικά. Εἰς ὅσα σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς ἔξητλήθη τὸ μελανὸν στρῶμα, ἡ ἐπίχωσις, ἥτις ἀναλαμβάνει τὴν χροιὰν τοῦ κανονικοῦ χώματος, περιεἶχε μόνον μινωικὰ ὅστρακα τῆς ὑστάτης περιόδου, καθὼς καὶ ὑπομυκηναϊκά.

Τὸ ἐπικαιρήμενον μελανὸν στρῶμα είναι προφανὲς πλέον, ὅτι ἀνήκει εἰς γεωμετρικοὺς καὶ ἀρχαϊκοὺς χρόνους. Τὸ ἐφέτος ἀνασκαφὲν τμῆμά του παρουσίασε τὰ ἀκόλουθα εὑρήματα: Εἰς τὰ βαθύτατα σημεῖα του ἀνευρέθησαν ἄφθονα γεωμετρικὰ ὅστρακα ἀναμεικέται μετὰ ὑστερομυκηναϊκῶν δλίγων. Ἐπίσης ἐν εἰδώλιον μινωικῆς παραδόσεως μὲ τὰς χεῖρας ὑψωμένας καὶ ἐν πτηνόν, ἀμφότερα πήλινα, φέροντα δὲ ὅπας εἰς τὰς βάσεις των ἵνα ἴστανται ὅρθια ἐπὶ λεπτοῦ σύρματος. Πιστεύω διτι ἀμφότερα ἀνάγονται εἰς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους. Ὡς δὲ μᾶς διδάσκει εὔρημά τι ἐκ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Ραύνε εἰς τὴν νεκρόπολιν τῆς Φορτέτσας ἐν Κνωσῷ, ἵσως ἐπρόκειτο περὶ Ἱεροῦ δένδρου ἐπὶ τοῦ δποίου κάθηνται Ἱερὰ πτηνά, προφανῶς δὲ καὶ αὐτὴ ἡ θεότης. Τὴν Ἰδέαν ἐνισχύουν αἱ παραστάσεις νομισμάτων τῆς Γόρτυνος, δπον θεὰ φαίνεται καθημένη ἐπὶ δένδρου, ἔτι δὲ ἡ λατρεία τῆς Ἐλένης ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Δενδρῖτις¹.

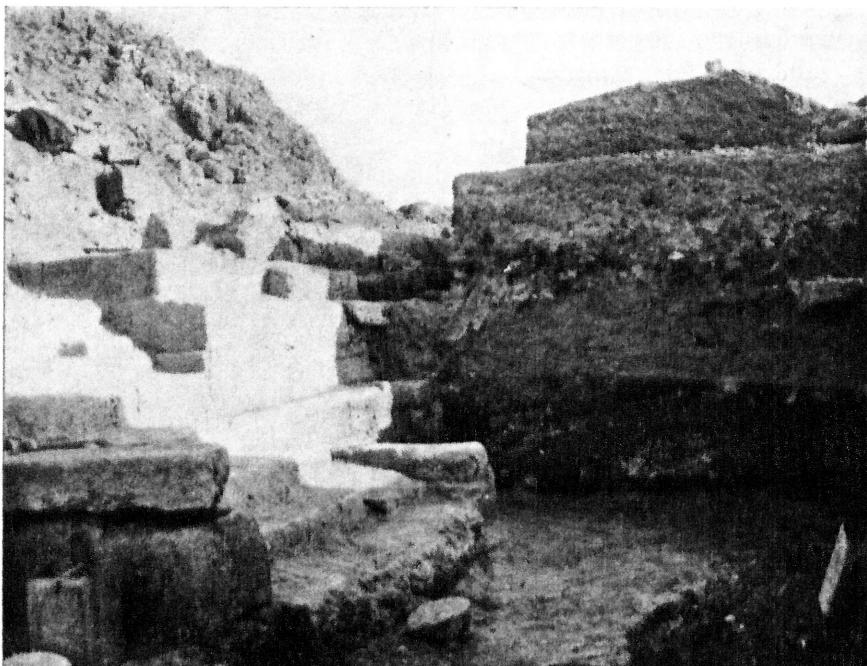
Τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ μελανοῦ στρῶματος ἔβριθον τῶν γνωρίμων

Εἰκ. 1. Ἀμνισός. "Οψις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ βιορᾶ.

¹ Ὁρα Σβιορῶνος *Numismatique de la Crète* πιν. 18 ἐξ. σ. 161 ἐξ. Περὶ τῆς λατρείας Ἐλένης Δενδρῖτος δρα Nilsson *Minoan-mycenaeian religion*, 456 ἐξ., διν καὶ δ σοφὸς Σουηδὸς συνδέει τὸ ἐπώνυμον πρὸς δοξασίας περὶ ἀπαγχομένης θεότητος (τῆς Ἀριάδνης).

ἥδη εὐρημάτων. Σημειοῦμεν ἵδιαιτέρως: Διάφορα τεμάχια χαλκῶν σκευῶν, ἐξ ὧν ἓν ἀναμφισβήτητος ἀνήκει εἰς τρίποδα γνωστοῦ ἥδη ἀρχαιωτάτου σχῆματος ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Βροκάστρου καὶ ἀλλαχόθεν¹. "Ἐτερα τεμάχια ἀνήκουν πιθανώτατα εἰς ἄρματα, τοιαῦτα δ' ὑπῆρχον καὶ πήλινα, διότι εὑρέθησαν δύο τροχοὶ καὶ ἀλλα συντρίμματα ἔξ αὐτῶν. Τεμάχια πρωτογεωμετρικῶν, γεωμετρικῶν καὶ ἀνατολιζόντων ἀγγείων. Ἀντικείμενα ἐξ αἰγυπτιακῆς φαγετιανῆς, ὃν μεταξὺ εἰς Βησσᾶς, τὸ ἥμισυ μεγάλου ἰχθύος, πίθηκοι, ἀκέφαλον

Εἰκ. 2. Ἀμνισός. Ὁψις τῶν ἐπαλλήλων στρωμάτων. Ἀριστερὰ δρατὴ ἡ κλιμαξ.

εἰδώλιον ἀνδρὸς κρατοῦντος ἀνθη παπύρου ἢ λωτοῦ ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἀναρίθμητοι ψῆφοι ἐξ εὐθρύπτου ὑαλομάζης, ψῆφοι καὶ ὅλα ἀντικείμενα ἐξ ὁρείας χρυστάλλου. Μία ψῆφος σφαιρικὴ φέρει τὴν δρήνην ἐπενδεδυμένην διὰ φύλλου χρυσοῦ. "Ἐτερον φύλλον χρυσοῦ, ἐπειδὴ ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὰς διαστάσεις ἐνὸς ἐπιπεδοκύρτου φακοῦ ἐκ κρυστάλλου, ἢτο προφανῶς ὑπόστρωμα τούτου. Τέλος διάφορα διτεῖνα ἀντικείμενα, ὃν μεταξὺ διφθαλιδὸς φυσικοῦ περίπου μεγέθους καὶ μικρὸς διπλοῦς πέλεκυς χαλκοῦς ἀφίστης διατηρήσεως.

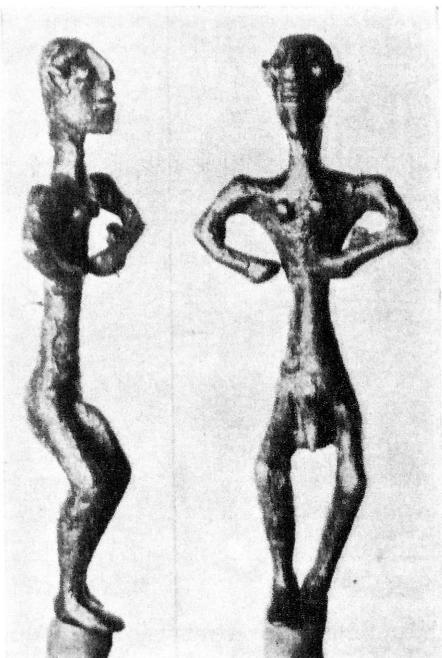
¹ E. Hall Vrokastro, πίν. 34, σ. 182 ἔξ.

Τὸ σπουδαιότερον δῆμως τῶν εὑρημάτων τοῦ στρώματος τούτου ὑπῆρχε γεωμετρικὸν ἀγαλμάτιον χαλκοῦν καλῶς διατηρουμένον. Παριστᾶ γυμνὴν ἀνδρικὴν μορφὴν μὲ τὰ γόνατα ἐλαφρῶς κεκαμμένα εἰς στάσιν ἡμικαθημένου καὶ μὲ τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας φερομένας πρὸ τοῦ στήθους. Οἱ μαστοὶ καὶ οἱ δφθαλμοὶ δηλοῦνται δι’ ἡμισφαιριῶν ἔξαρσεων λίαν ἐντόνων. Οἱ τελευταῖοι εὑρίσκονται τόσον χαμηλά, ὥστε πρὸς στιγμὴν ἀμφιβάλλει τις ἀν πρόκειται περὶ δφθαλμῶν ἢ μήλων τῶν παρειῶν. Αἱ δφροῦς εἶναι βαθέως ἐγκεχαραγμέναι ὡς καὶ μία γραμμὴ ὑπὲρ τὸ μέτωπον, ἡτις χωρίζει τὴν περιοχὴν τῆς κόμης. Τὸ εὐτραφέστατον ἀνδρικὸν μόριον εἶναι κοινὸν χαρακτηριστικὸν καὶ ἄλλων γεωμετρικῶν ἀγαλμάτων. (Εἰκ. 3).

'Η στάσις τοῦ ἀγαλματίου τούτου δὲν ἔχει ἄλλα παράλληλα, ἐφόσον ἡδυνήθην νὰ ἔξακριβώσω. Μεταξὺ τῶν τύπων τοὺς δποίους καταλέγει δ Val. Müller Frühe Plastik in Griechenland und Vorderasien οὐδεὶς ἀναλογεῖ πρὸς τὸ παρόν ἔργον. Τόσον ἡ στάσις τοῦ ἡμικαθημένου, δσον καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ κρανίου μετὰ τῆς τοξειδῶς καμπυλουμένης φινικῆς προεξοχῆς, ὑπενθυμίζουν περιέργως παλαιότερα κυκλαδικὰ εἰδώλια. Τὸ ἀγαλμάτιον εἶναι ἀξιόλογον ἔργον τῆς παλαιοτάτης Κρητικῆς τέχνης. 'Ως πρὸς τὸ ζήτημα ἀν παριστᾶ θνητὸν ἢ θεόν, ἃς μείνῃ πρὸς τὸ παρόν ἀνεξέταστον. Τὸ ὑψός τοῦ ἀγαλματίου εἶναι 0,105.

'Ἐν ἀντιθέσει πρὸς πάντα τὰ εὑρήματα τοῦ μελανοῦ στρώματος, μὴ κατερχόμενα ἐντεῦθεν τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, εὑρέθησαν εἰς ἐν σημεῖον παρὰ τὸ δυτικὸν τέρμα τούτου δεκάδες ληκυθίων καὶ «δακρυδόχων» ἀναγομένων εἰς Ἑλληνιστικὸν χρόνον. Τὰ δακρυδόχα κοσμοῦνται μὲ ἀπλᾶς ἐρυθρὰς ζώνας, τὰ δὲ ληκύθια φέρουν κατὰ κανόνα ἐν ἀνθέμιον πλήν τριῶν τεμαχίων ἔχοντων δικτυωτὸν πλέγμα γραμμῶν μὲ λευκὰς κοκκίδας κατὰ τὰ σημεῖα τῶν τομῶν. (Εἰκ. 4).

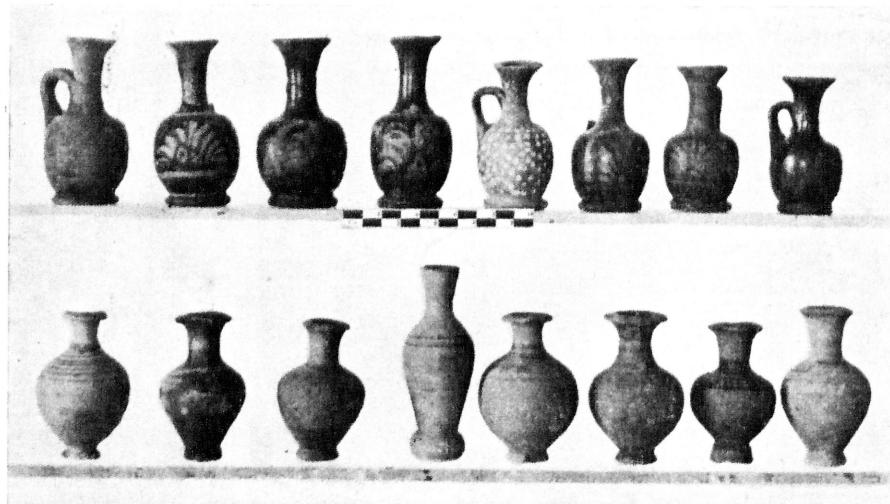
Πρὸς τὸ παρόν δὲν εἶναι σαφὲς πῶς τὰ μεταγενέστερα ταῦτα δηγεῖα

Εἰκ. 3. Ἀμνισός. Χαλκοῦν γεωμετρικὸν ἀγαλμάτιον.

εἰσέδυσσαν μέχρι τοῦ μελανοῦ στρώματος. Πιθανῶς ἀπετέθησαν ἐκεῖ ἐπὶ εὐκαιρίᾳ οἰκοδομικῶν ἔργασιῶν, διότι ὑπεράνω αὐτῶν διέρχεται μεταγενέστερος τοῖχος, κατὰ δὲ τὴν προπερουσινὴν περίοδον ἀνευρέθη ἐν ὅμοιον ληκύθιον βαθέως ἐντὸς τοῦ μινωικοῦ στρώματος.

Παραπλεύρως τοῦ μνημονευθέντος τοίχου ἐλληνικῆς ἐποχῆς, ὅστις βαίνει ἐπὶ τοῦ μινωικοῦ κτηρίου, ἀνεκαλύφθησαν συγκεντρωμένα εἰς ἐν μέρος μεγάλα

Εἰκ. 4. Ἀμνισός. Ἐλληνικὰ ἄγγεια.

μελαμβαφῆ μόνωτα ποτήρια καὶ μόνωτοι ἐπίσης κύαθοι γνωστοῦ ἀρχαϊκοῦ καὶ γεωμετρικοῦ σχήματος ἐν ἀφθονίᾳ. Εἰς τὰ δάνωτερα, ρωμαϊκὰ στρώματα, ἐσημειώθησαν διάφορα κεραμεικὰ εὑρήματα, μεταξὺ τῶν δποίων Ἰδιαιτέρως σημειοῦμεν λύχνον μετὰ τετραφύλλου σταυροῦ (χριστιανικὸν;) καὶ τινας εὐτελεῖς ἄλλως πηλίνας χύτρας, ἐπειδὴ τοιαῦτα σκεύη ἀναφέρονται εἰς ἐπιγραφὰς τοῦ κρητικοῦ ιεροῦ Λεβῆνος. (Εἰκ. 5)¹.

Τέλος ἀνευρέθη τὸ δπισθεν μέρος μεγάλου πωρίνου πιτηνοῦ (Ιεροῦ Λεβῆνος τοῦ "Ωρού") παρομίου πρὸς τὰ πέρυσιν εὑρεθέντα. "Ἄν καὶ εἶχε κατολισθῆσει μέχρι τοῦ μελανοῦ στρώματος, ἀσφαλῶς ἀνήκει εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἐποχὴν τῶν ὑπολοίπων.

¹ Museo Italiano III 729: σκεύη κεράμεα...., χύτρας λ., κακάβως.... χύτριως τε κλπ. Ἡ αὐτῆ ἐπιγραφὴ ἀναφέρει καὶ κάναστρα ιε, ἐν Ἀμνισῷ δὲ εὑρέθησαν πράγματι τεμάχια πηλίνου σκεύους μὲ τοιχώματα μῆ συμπαγῆ, ἀλλὰ κατὰ μίμησιν ἀραιοῦ πλέγματος, ὃς οἱ γνωστοὶ κάλαθοι τῶν ἐλληνικῶν ἀγγειογραφιῶν ἡ ἐν πραγματικὸν παράδειγμα ἐκ Βροκάστερου. Ταῦτα προσφανῶς είναι τὰ κάνιστρα.

Ίδιαιτέρως σπουδαία εἶναι ἡ κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀνεύρεσις πέντε ἐπιγραφῶν, ὅν τέσσαρες ἐπὶ πωρίνων πλακῶν καὶ μία κατά τι μεταγενεστέρα ἐπὶ μεγάλου βαθροειδοῦς λίθου. Αἱ πρῶται ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ εἶναι τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου, μὴ διαφωτίζουσαι ἡμᾶς περὶ τῆς φύσεως τοῦ Ἱεροῦ. Παρουσιάζουσαι περίεργον τύπον, δηγνωστὸν εἰς ἐμὲ ἔξι ἄλλων ἐπιγραφῶν, ἀναφέρονταν μόνον ἀρχοντας (κόσμοις), χωρὶς νὰ προσθέτονται τίποτε ἄλλο. Ὅποτε δὲ πρόκειται περὶ ἐπισκευῶν τοῦ Ἱεροῦ ἢ περὶ ἀναθημάτων. Μία ἔξι αὐτῶν, παρουσιάζουσα καὶ γλωσσικὸν ἐνδιαφέρον, ἔχει ὡς ἔξης:

Οἱ κόσμοι
οἱ σὺν Ταυρι-
αδᾳ τῷ Ἐπι-
μενίδᾳ τῷ
δούτερον.

Αἱ δύο τελευταῖαι λέξεις ἔχαράχθησαν διὰ μικροτέρων γραμμάτων, ἵνα ἐπαρκέσῃ διὰ λίθου. Οἱ τύποις δούτερον (=δεύτερον) εἶναι πρωτοφανῆς ἐφόσον γνωρίζω, ὑπάγεται δῆμος εἰς γνωστὸν κανόνα τῆς κρητικῆς διαλέκτου¹. Τὸ δῆνομα τοῦ Ἐπιμενίδα ἀνακαλεῖ ἀμέσως εἰς τὴν μνήμην τὸν περιβόητον Κρήτα θεοσοφιστήν. Οὐτος φέρεται ὡς Φαίστιος καὶ ὡς Κνώσιος. Πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐπιβίωσις τοῦ δημότας ἐν Κνώσῳ ὡς ἀπόδειξις περὶ τῆς καταγωγῆς του; Μία ἄλλη ἐπιγραφὴ ἀναφέρει τὰ ἔξης:

Ἐπὶ κόσμων
τῶν σὺν Λα
σθένῃ τῷ Σ
ωσαμενῷ τῷ
ΕΚΠΕΙΣΩΣ

Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πληροῦται μέχρι τέλους ὑπὸ γραμμάτων διὰ λίθου καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχε συνέχεια ἐπὶ ὑποκειμένης πλακός. Θεωρῶ ἐν τούτοις πιθανώτερον, διτὶ ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι πλήρης καὶ διτὶ πρόκειται περὶ παρατάξεως κατὰ παράθεσιν πλειόνων προγόνων (φαινόμενον σύνηθες ἐν ταῖς γενεαλογίαις τῶν ἀρχαίων), ἵσως ἐνταῦθα πρὸς διάκρισιν ἀπὸ ἄλλου τινὸς Λασθένους. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ εἴχομεν ἐν κύριον δῆνομα, τὸ τελευταῖον, διπερ φαίνεται παρεφθαρμένον. Ὁνδύματα δῆμος παράδοξα ἐν Κρήτῃ εἶναι συνήθη². "Ἄλλως αἱ δύο ὑπόλοιποι ἐπιγραφαὶ ἀναφέ-

¹ "Ορα Σκιᾶ Περὶ τῆς Κρητικῆς διαλέκτου 129 · 30 καὶ Blass ἐν SGDI III 229.

² Εἰς τὰ προελληνικὰ στρώματα τῆς νήσου ἀπεδόθησαν μερικὰ βαρβαρόφωνα δημάται Blass SGDI 5119.

ρουν: 'Υπεργένη τῶ Κοίχιος καὶ Τεισιάδα(ι) τῶ Κοίχιος.' Όνομα Κοίχις μοῦ εἶναι ἐπίσης ἀλλοθεν ἄγνωστον καὶ εἶναι ἀθησαύριστον παρὰ Pape-Benseler. Γλωσσικὴ μεταβολὴ παρουσιάζεται ἡ τροπὴ τῶν ὀνομάτων Λασθένης καὶ 'Υπεργένης εἰς πρωτόκλιτα.

'Ως πρὸς τὴν χρονολογίαν τῶν ἐπιγραφῶν, σημειωτέον ὅτι τὰ γράμματα φέρουν κεραίας. Νομίζω ὅμως ὅτι διὰ τὴν ὥραιότητα καὶ κανονικότητα, μεθ' ἣς ἔχουν χαραχθῆ αἱ ἐπιγραφαί, δυνάμεθα νὰ τὰς τοποθετήσωμεν εἰς τὸν Α'. π. Χ. αἰῶνα. Τοιαῦται litterae apicatae παρουσιάζονται, ὡς γνωστόν, πολὺ ἐνωρίτερον, ἐκ Κρήτης δὲ γνωρίζομεν μίαν ἐπιγραφὴν μετὰ γραμμάτων τῶν αὐτῶν πρὸς τὰ τῶν ἡμετέρων, ἦτις ὡς σύγχρονος τοῦ Ἀθηναίου ἀρχον-

Εἰκ. 5. Ἀμνισός. Ρωμαϊκαὶ χύτραι.

τος Σαραπίωνος ἀνάγεται εἰς τὸν Β'. π. Χ. αἰῶνα². Ἀν τὰ ἀνωτέρω ἔχωσιν δρυθῶς, τότε δυνατὸν νὰ πρόκειται περὶ μιᾶς ἴστορικῆς προσωπικότητος, τοῦ ἡρωϊκοῦ στρατηγοῦ Λασθένους, δστις δμοῦ μετὰ τοῦ ἐτέρου στρατηγοῦ Πλανάρεως κατεναυμάχησε κατὰ πρῶτον τὸν στόλον τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, δλίγον δὲ βραδύτερον, τῷ 69 π. Χ. ἀπεγνωσμένως ἀντέστη ἐναντίον τοῦ ὁμοῦ Μετέλλου. Δυστυχῶς οἱ ἀρχαῖοι ἴστορικοι μᾶς ἀναφέρουν ἀπλῶς τὰ ὀνόματα τῶν δύο στρατηγῶν, Λασθένης καὶ Πλανάρης, ἀνευ πατρωνυμικῶν. Τὸ γεγονός δτι μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κυδωνίας ὁ Λασθένης κατέφυγε εἰς Κνωσόν, δπου κατόπιν λυσσαλέας ἀντιστάσεως συνέλεξε καὶ ἔκαυσε τὰ ὑπάρχοντά του, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἔνδειξις δτι κατήγετο ἐκ τῆς πόλεως ταύτης.

'Η ὑπερβολικὴ εὐσέβεια, ἦτις δηλοῦται ὑπὸ πλήθους ἐπιγραφῶν τῆς παρούσης ἐποχῆς εἰς τὰ παράλια Ἱερὰ τῆς Κρήτης, δὲν εἶναι ἵσως ἀσχετος οὔτε πρὸς τὸν πλοῦτον, ἀλλ' οὔτε πρὸς τὰς ἀκαθάρτους συνειδήσεις. Ἀμφότερα ἡσαν ἐπακόλουθα τῶν πειρατικῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς τὰς δποίας οἱ Κρῆ-

² Museo Italiano III 647, ἀριθ. 59.

τες ἐπεδίδοντο ἐν συμπράξει μετὰ τῶν Κιλίκων, πρᾶγμα τὸ δποῖον ἐπετάχυνε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ρώμης καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας τῶν Κρητῶν¹.

Προκειμένου περὶ τοῦ Ἀμνισοῦ εἰδικώτερον φαίνεται διτὶ ἔχρησιμοποιεῖτο ὃς δρμητήριον τόσον τῶν ἐντοπίων, δσον καὶ τῶν φιλοξενουμένων Κιλίκων πειρατῶν. Προφανῶς εἰς τοῦτο ὁφείλεται ἡ ἐντατικὴ ἀναβίωσις τῆς λατρείας ἡ παρατηρουμένη οὐ μόνον εἰς τὸ προκείμενον Ἱερόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ παρακείμενον σπήλαιον τῆς Εἴλειθύιας. Οὕτως ἐρμηνεύεται καὶ τὸ ραγδαῖον ὅψιμον ἐνδιαφέρον τῶν κόσμων τῆς Κνωσοῦ περὶ τοῦ παναρχαίου ἐπινείου, τὸ δποῖον συνεδύαζε δύο τραγικὰς ἀντιθέσεις: Εἰς τὰς ἐνδόξους ἡμέρας τῆς προϊστορικῆς ἀκμῆς του ὡρμῶντο ἐκεῖθεν οἱ στόλοι τοῦ Μίνωος διὰ νὰ ἔξολοθρεύσουν τὴν πειρατείαν, ἥτις τῷρα εὑρισκε φωλεάν καὶ καταφύγιον εἰς τὸν αὐτὸν αἰγιαλόν.

Ἐκ πάντων τούτων καθίσταται φανερὸν καὶ τὸ ἴστορικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ δποῖον πρὸς τῇ ὑπολοίπῳ σπουδαιότητί του ἀποκτῷ τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀμνισοῦ.

β'. ΔΡΗΡΟΣ

Ἐν Δρήρῳ, πόλει, ἡς τὰ ἔρεπτα διατηροῦνται ἡμίσειαν περίπου ὅραν πρὸς Βορρᾶν τῆς σημερινῆς πολίχνης Νεαπόλεως Μιφαμπέλλου, σπουδαιότατον εὑρημα ἐσημειώθη κατὰ τὸν Ὁκτώβριον 1935. Ὁ ἐκ Νεαπόλεως Γεώργιος Κουμπανάκης, σκάπτων μετὰ τριῶν ἀλλων ἔργατῶν εἰς τὸν ὀγρόν του ἐν θέσει "Ἄγιος Ἀντώνιος, κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἀσφαλῶς τῆς ἀγορᾶς, ἀνεκάλυψε τρία ἀγαλμάτια ἐκ λεπτοῦ χαλκοῦ ἐλάσματος, τὰ δποῖα οἱ ἔργάται κατεκερμάτισαν, ἀλλ' ὅπως δήποτε ἔξήγαγον καὶ διεφύλαξαν ἐντὸς σιδηροῦ δοχείου.

Αἱ κατόπιν τύχαι τῶν πολυτίμων τούτων ἔργων ἀποτελοῦν μίαν ἀληθῆ περιπέτειαν. Ἐργάται καὶ ἰδιοκτήτης, ἀμιλλώμενοι εἰς πανουργίαν, προσεποιήθησαν διτὶ δὲν ἀποδίδουν σημασίαν εἰς αὐτὰ καὶ κατὰ τὴν ἐσπέραν ἀφῆκαν ταῦτα ἐντὸς τοῦ δοχείου, ἵνα συνεχίζομένης δήθεν τῆς ἔργασίας εὑρεθοῦν τυχὸν καὶ ἄλλα τεμάχια, καὶ ἀνεχώρησαν δλοι δμοῦ. Διαφρούσης δμως τῆς νυκτός, ἐσπευσαν χωριστὰ ἔκαστοι νὰ ἀφαιρέσουν τὰ ἀρχαῖα. Οἱ ἔργάται ὑπῆρξαν ταχύτεροι, δὲ ἰδιοκτήτης, καταφθάσας εἰς τὸν ὀγρόν του δλίγον μετὰ τὸ μεσονύκτιον, εὔρε τὸ δοχεῖον κενόν. Οἱ ἔργάται εἶχον προλάβει τοῦτον καὶ ἐκδμισαν τὰ τεμάχια τῶν ἀγαλμάτων εἰς τὸ χωρίον των Βρύσες, κείμενον

¹ Ἡ πόλις Λατώ πρὸς Καμάρας, ἥτις κτισθεῖσα εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ 'Ἄγιου Νικολάου Λασθηίου κατήντησε νὰ παρευδοκιμήσῃ τὴν κυρίως Λατώ, κειμένην μεσογειώτερον, νομίζω διτὶ ὁφείλει τὴν πρόοδον τῆς εἰς παρομοίας πειρατικὰς ἐπιχειρήσεις ἔνεκα τῶν πέριξ ἀσφαλεστάτων δρμων. Οὕτως ἐρμηνεύεται τὸ πλήθος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἀλλως ἀσήμου πόλεως, διὰ τὰς δποίας θαυμάζει δ Σανθουδίης, 'Ἄρχ. Ἐφ. 1905, 207.

πλησίον τῆς Νεαπόλεως, τὰ παρέδωσαν δ' εἰς τὸν αὐτόθι πρόεδρον τῆς κοινότητος πρὸς φύλαξιν, ὅστις τοῖς εἶχε δώσει καὶ τὸν υἱόν του ὡς συμμέτοχον τῆς νυκτερινῆς ἐπιχειρήσεως. Πτερόπους δὲ γέρων Κουμπανάκης παρὰ τὰ 70 ἔτη του διευθύνεται εἰς τὸ χωρίον Βρύσες καὶ ἦτο ἀκόμη νῦν. Κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν δράστας δπῶς δμολογήσουν τὴν πρᾶξιν τῶν καὶ ἐπηκολούθησαν σχέδια συμβιβασμῶν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ κάτοχοι τῶν τεμαχίων ἀπῆτησαν ἀπὸ τὸν Κουμπανάκην νὰ τοῖς ὑπογράψῃ γραμμάτιον διὰ 300 χιλιάδας

Εἰκ. 6. Δρῆρος. Ἡ ΝΔ γωνία τοῦ ναοῦ.

δραχμῶν, οὗτος ἐπανακάμψας εἰς Νεάπολιν κατήγγειλε τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν Εἰσαγγελίαν καὶ τὴν Ἀστυνομίαν. Ἡ τελευταία κατασχοῦσα μέρος τῶν τεμαχίων ἀπέστειλε ταῦτα ἀτελῶς συσκειασμένα εἰς Ἑν κυτίον, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι τὸ πράττει, ἀν καὶ εἶναι πεπεισμένη ὅτι πρόκειται περὶ ἀχρήστων σιδηρικῶν. Οὕτω κατέληξαν τὰ πολύτιμα εὑρήματα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Αὐθημερὸν μετέβην ἐπὶ τόπου καὶ ἐπεχειρήθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἔξερεύνησις τοῦ μέρους, εὑρέθησαν τὰ παραπεσόντα τεμάχια, ἀλλὰ πάλιν ὑπελείποντο πολλὰ διὰ νὰ συμπληρωθοῦν αἱ μορφαὶ τῶν τριῶν ἀγαλμάτων. Καθ' δλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς μετεχειρίσθην παντοῖα μέσα πειθοῦς καὶ τρομοκρατῆσεως, ἐν τέλει δὲ ὁ δύγνωστος κάτοχος τῶν ὑπολειπομένων τεμαχίων μὲ

εἰδοποίησε δι’ ἀνωνύμου ἐπιστολῆς ὅτι τὰ κατέθεσεν εἰς τὴν τοποθεσίαν «Κακὸ Νοτικό» ἐντὸς ὁπῆς. Εἰδοποίησα πάραντα τὴν ἀστυνομίαν καὶ μετέβην δὲ ἵδιος ἐπὶ τόπου. Μέχρις ὅτου μεταβῶ, δὲ ἀστυνόμος εἶχεν ἥδη ἀνακαλύψει τὰ τεμάχια, ἔξι ἐν ὅλῳ, μεταξὺ τῶν δποίων τὴν κεφαλὴν τοῦ μεγίστου τῶν ἀγαλμάτων. Οὕτω μετὰ περιπετείας καὶ προσπαθείας ἐνδὸς μηνὸς τὰ

Εἰκ. 7. Δρῆρος. Ὁ ναὸς ἐκ Βορρᾶ.

disjecta membra τῶν ἔργων ἐκείνων κατέληξαν ἐπὶ τὸ αὐτὸν εἰς τὰ ἔργα-
στήρια τοῦ μουσείου Ἡρακλείου.

Τὰ ἀξιολογώτατα ταῦτα ἀγαλμάτια ἀποτελοῦν ἀναμφισβήτητας ἐν τῶν
σπουδαιοτάτων ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων τῶν τελευταίων ἐτῶν.

Πρόκειται περὶ τριῶν μορφῶν ἔξι δών δύο γυναικεῖαι ἐνδεδυμέναι καὶ
μία ἀνδρικὴ γυμνή. Τὰ ἔργα είναι ἐκ λεπτοτάτου χαλκοῦ ἐλάσματος καὶ ἀπηρ-
τίζοντο ἐκ πολλῶν τεμαχίων ἔκαστον, τὰ δὲ τεμάχια ταῦτα συνηλοῦντο μεταξύ
των πρὸς ἀπαρτισμὸν τῶν ἀγαλμάτων διὰ χαλκῶν ἥλων. Είναι ἀναμφισβή-
τητον ὅτι ὑπῆρχε πυρὴν ἐκ ξύλου, εἰς τὸ δποῖον ἐνεπηγνύοντο καὶ οἱ ἥλοι,
οἱ δποῖοι τώρα εἰσέχουν κατὰ ἐν κατοιστὸν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν
ἐπιφάνειαν τῶν ἀγαλμάτων.

Ἐκεῖνο, τὸ δποῖον διστυχῶς φαίνεται ὅτι θὰ παραμείνῃ ἀνεπανόρθωτος

ἀπώλεια, είναι τὰ ἀνώτατα μέρη τῶν κεφαλῶν, ὃν ἡ κόμμωσις κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο κατεστράφη, ἐπίσης δὲ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ ἀνδρικοῦ γυμνοῦ ἀγαλμάτου. Κατὰ τὰ ὅλα συμπληροῦνται πᾶσαι αἱ μορφαί, πρᾶγμα τὸ δποῖον γίνεται βραδέως, καὶ κατόπιν προσεκτικοῦ καθαρισμοῦ καὶ μελέτης τῶν συντριμμάτων.

Είναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν δποίαν περιέχονται εἰς χεῖρας μας πολύτιμα ἀρχαϊκὰ ἔργα σφυρήλατα, περὶ τῶν δποίων εἴχομεν γνῶσιν μέχρι τοῦδε ἔκ μόνων τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Οὗτοι ὡς γνώστον ἀναφέρονται, δτι πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τῶν χυτῶν κούλων ἀγαλμάτων, ἐφευρέσεως ἀποδιδομένης εἰς τοὺς Σαμίους καλλιτέχνας Ροῖκον καὶ Θεόδωρον, τὰ ἔργα ταῦτα κατεσκευάζοντο ἐξ ἐλασμάτων, τὰ δποῖα συνηλοῦντο μεταξύ τῶν ἐπὶ ξυλίνου σκελετοῦ ἢ πυρηνος, ἀφοῦ προηγουμένως διὰ σφυρηλατήσεως διεμορφοῦντο χωριστὰ τὰ διάφορα μέλη. Ταῦτα ἡσαν τὰ καλούμενα σφυρήλατα ἢ σφύραις ἐληλαμένα, δ δὲ Παυσανίας ἀναφέρει ἐν τοιοῦτον ἔργον ἐν Σπάρτῃ, ἔργον Κλεάρχου τοῦ Ρηγίνου (Πανσ. 3,27,6).

Τὰ ἀγαλμάτια τῆς Δρήρου είχον τὰ μὲν γυναικεῖα (τῶν δποίων ἐν ἀνασυνεκροτήθῃ ἦδη) ὄψις 40 - 45 ἑκατοστῶν, τὸ δὲ ἀνδρικὸν ἐφθανεν εἰς τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, ἀνω τῶν 75 ἑκατοστῶν. "Οτι παριστάνουν θεότητας, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, δτι δὲ χρονολογικῶς πρέπει νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὸν 7^ο αἰῶνα είναι ἐπίσης βέβαιον.

Τὰ δύο γυναικεῖα είναι, πλὴν ἀσημάντων λεπτομερειῶν, τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ παριστάνουν ἐνδεδυμένην μορφὴν μὲ τὰς χεῖρας καθειμένας ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ κρατούσας ἵσως σύμβολον ἢ ἀντικείμενόν τι δυσδιάγνωστον. Τὸ ἀνδρικὸν ἀγαλμάτιον παριστᾶ γυμνὸν κούρον, ἢ δὲ πλαστικὴ παράστασις τοῦ σώματος είναι ἔξαιρετικῶς ἐλευθέρα καὶ ἐπιτυχῆς. Οἱ λίθινοι ἀρχαϊκοὶ κοῦροι ἢ Ἀπόλλωνες τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος παρουσιάζουν τὴν ἔργασίαν πολὺ περισσότερον σφικτὴν καὶ συμβατικήν. Ἐπὶ πλέον τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Δρήρου δὲν φέρει κανὲν ἵχνος προστήλωσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία δτι αὐταὶ ἡσαν λελυμέναι καὶ τεταμέναι ἵσως πρὸς τὰ ἐμπόρια, κρατοῦσαι ἐπίσης σύμβολα.

'Ανάλογα ἔργα πρὸς παραβολὴν δὲν ὑπάρχουν πρὸς τὸ παρόν, ἵνα συγκρίνωμεν τὰ πολύτιμα ταῦτα εὑρήματα τῆς Δρήρου. 'Ισως τὰ χυτὰ μικρὰ χάλκινα ἀγαλμάτια τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος θὰ μᾶς δώσουν ἰδέαν τοῦ συνόλου τοῦ κούρου, ἐνῷ διὰ τὰς δύο γυναικείας μορφὰς πρέπει νὰ καταφύγωμεν εἰς τὰς τερρακόττας τῆς Κρήτης ἢ εἰς τὰ ἐλεφάντινα διαφόρων μερῶν, κυρίως τῆς Ἐφέσου (ἐπὶ παραδείγματι Poulsen Orient und frügriech. Stil 10δ εἰκ. 114).

'Η ἀνασκαφὴ τοῦ οἰκοδομήματος, δποι ἐσημειώθη τὸ εὔρημα, ἀπέδωκεν ἐν βραχεῖ τὰ ἀκόλουθα ἀποτελέσματα : 'Απεδείχθη δτι ἐπρόκειτο περὶ δρυογώνιον κτίσματος ἀποτελουμένου ἐξ ἑνὸς μόνου δωματίου, διαστάσεων 11 × 7,80 μ.

περίπου. Ὁ κύριος ἄξων τοῦ κτίσματος διευθύνεται ἀπὸ Β πρὸς Ν. Εἰς τὸ Β μέρος ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς καὶ ἡ εἴσοδος, κατὰ τὸ μέσον τοῦ τοίχου, μέχρι τοῦ ὅποιου ἦγε κλιμακωτὴ ἄνοδος, ἡς διατηροῦνται τὰ ἔχνη. Λόγῳ δύμως τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς λαξεύσεως ἀσβεστοκαμίνου πρὸ 50 ἢ 60 μόλις ἐτῶν, τὸ

Εἰκ. 8. Δρῆρος. Λίθος μετὰ χαραγμάτων.

τμῆμα τοῦτο ἔχει καταστραφῆ ἐξαιρέσει τῶν θεμελίων, ἐνῷ εἰς τὸ νότιον ἄκρον οἱ τοίχοι διατηροῦνται καλύτερον, φθάνοντες κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν μέχρις ὕψους 2 καὶ πλέον μέτρων. Οἱ τοίχοι ἀποτελοῦνται ἐκ πλακωτῶν λίθων μετρίων διαστάσεων, ἀνευ οὐδεμιᾶς συνδετικῆς ὕλης (οὔτε καὶ πηλοῦ).

Ἄκριβῶς πρὸ τῆς μημονευθείσης ΝΔ γωνίας ὑπάρχει κτιστὸν βάθρον ἐξ δπλῶν λίθων, ὕψους 1 μ. περίπου, ἐπὶ τοῦ ὅποιου εὑρομεν κατὰ χώραν

μερικὰ πήλινα ἀρχαϊκὰ εἰδώλια, τεμάχια ἀγγείων καὶ ἐν ὠφαῖον χαλκοῦν γοργόνειον. Συναπτόμενος πρὸς τὸ βάθφον τοῦτο κατὰ τὴν ἀριστεράν πλευράν του εὐφέθη εἶδος βωμοῦ καταστραφέντος δυστυχῶς ὑπὸ τῶν ἐργατῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἔκειντο κατὰ χώραν τὰ τρία ἀγαλμάτια κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εὑρέσεως των. Τὸ ἐν μάλιστα ἡτο ἀκόμη ὅρθιον, στηρίζομενον ἐπὶ τοῦ τοίχου. Ὁ βωμὸς οὗτος ἡτο ἔκτισμένος δι' ὅρθιων πλακῶν, ἐξ ὧν μία εὑρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν θέσιν της, ἐκαλύπτετο δὲ πιθανώτατα ὑπὸ ξυλίνου καλύμματος. Τὸ ἐσωτερικόν του ἡτο πλήρες χωμάτων, μεταξὺ τῶν δποίων εὑρέθησαν ἀπειράριθμα κέρατα μικρῶν αἰγῶν, ὀλίγα λείψανα ἀλλων δστῶν καὶ δύο σιδηρᾶ μαχαίρια. Τὸ περιεργον. τοῦτο περιεχόμενον μὲ ἔκαμε νὰ ἐνθυμηθῶ τὸν κερατῶν βωμόν, δστις εὑρίσκετο ἐν Δήλῳ καὶ πέριξ τοῦ δποίου ἔχόρευσεν δ Θησεὺς μετὰ τῶν ἡιθέων μετὰ τὴν νικηφόρον περιπέτειαν τῆς Κρήτης. Τὸν βωμὸν τοῦτον ἀναφέρει δ Πλούταρχος (Θησεὺς 21), ἡ δὲ κατασκευὴ του εἶναι βεβαίως διαφορετική, διότι λέγεται συνηρμοσμένος ἐκ κεράτων καὶ μάλιστα εὐωνύμων ἀπάντων. Τὸ γεγονός δμως δτι καὶ δ βωμὸς τῆς Δρήρου ἡτο πλήρης κεράτων (οὐχὶ μόνον εὐωνύμων), ἀναμφιβόλως ἔχει τὴν αὐτὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν ὃς βάσιν καὶ δεικνύει τὴν συγγένειαν τῶν δύο περιοχῶν, Κρήτης καὶ Δήλου.

Πρὸ τοῦ βωμοῦ τούτου ἀνεκαλύφθη κατὰ χώραν τετραγωνος ὅρθιος λίθος, ἐπειδὴ δὲ πέριξ τούτου εὑρέθη ἐν τεμαχίοις κυκλικὸς περίπου λίθος μὲ ἔλαφρότατον χειλὸς κατὰ τὴν περιφέρειάν του, δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον δτι ἐπρόκειτο περὶ εἶδους τραπέζης προσφορῶν πρὸ τοῦ βωμοῦ.

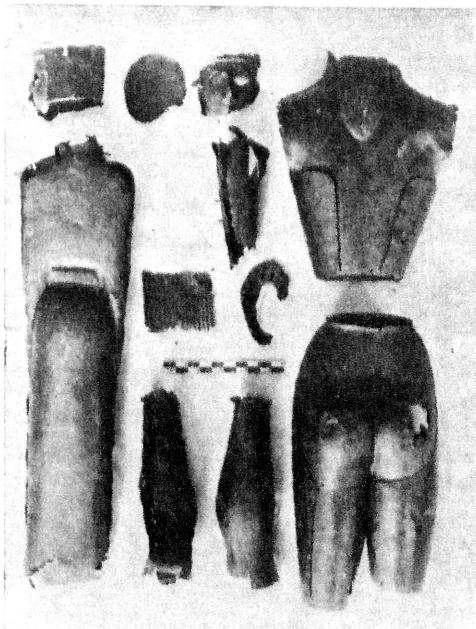
Σχεδὸν κατὰ τὸ κέντρον τοῦ κτίσματος ἀνεκαλύφθη δρθιογώνιος ἐστία ἡ ἐσχάρα, ἀποτελουμένη ἐκ πελεκητῶν λίθων, ἡς τὸ ἐσωτερικὸν ἡτο πλήρες καθαρᾶς τέφρας. Οὐδὲν ἔτερον πλὴν τετραγώνου τεμαχίου σιδήρου εὑρέθη ἐντὸς αὐτῆς. Τέλος πρὸ τῆς ἐσχάρας ταύτης πρὸς Βορρᾶν ἀνεκαλύφθη μικρὰ λιθίνη βάσις κίονος (μόλις 35 ἑκ. διαμέτρου), ἥτις δν καὶ πατεῖ ἐπὶ τοῦ χώματος, νομίζω δτι εὑρίσκεται εἰς τὴν θέσιν της, διότι ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὸν δξονα τοῦ κτίσματος. Ὁ φυσικὸς βράχος ἀλλως εὑρίσκεται ὀλίγα ἐκατοστόμετρα βαθύτερον.

Κινητὰ εὑρήματα δὲν ἔσημειώθησαν ἀλλα πλὴν τῶν ἐπὶ τῶν βωμῶν, ἐκτὸς δλίγων χαλκῶν καὶ σιδηρῶν ἥλων, συντριμμάτων ἀγγείων καὶ τινων τεμαχίων ἀνηκόντων εἰς μεγαλύτερα δοχεῖα (πίθους). Εὑρέθη δμως μία ἐπιγραφή, ψήφισμα τιμητικὸν εἰς Ὀρέσταν Ἐρυμνέως ἐξ Ἀσπένδου, ἥτις περιέργως διειρηθή εἰς δύο ἀντίτυπα. Τὸ ἐν ἐκ τούτων εἶναι κολοβόν, φαίνεται δὲ δτι βλαβέντος τοῦ λίθου συνετάχθη τὸ δεύτερον ἀντίγραφον, δπερ διατηρεῖται πλήρες, εἶναι δ' ἐνδιαφέρουσα ἡ διαπίστωσις μερικῶν ἀλλοιώσεων τοῦ ἀντιγραφέως, κυρίως ὡς πρὸς τὰ κύρια δνόματα. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὸν 3^{ον} π. Χ. αἰῶνα.

'Εκτὸς τοῦ οἰκοδομήματος ἀνεκαλύφθησαν δύο λίθοι μὲ πρόχειρα καὶ ἀβαθῆ χαράγματα. 'Ο εἰς τέρει γεωμετρικὰ μόνον σχέδια, ὁ ἔτερος δύμας παρουσιάζει περίεργον παράστασιν ἀπαγομένης ἀγέλης κερασφόρων, ἐνθυμιζούσης ἀν μὴ ὡς πρὸς τὸν ρυθμόν, ἀλλ' δύμας ὡς πρὸς τὸ θέμα, τὰς παλαιολιθικὰς ζωγραφίας τῶν σπηλαίων τῆς Εὐρώπης. Νομίζω δτὶ πρόκειται περὶ σκαλισμάτων παιδῶν ἐπὶ τοῦ λίθου, δστὶς πιθανώτατα ἀνήκεν εἰς τὸν ναόν.

Τὰ παλαιότερα τῶν εὑρημάτων, ἵδιως μερικὰ τεμάχια τῶν μεγάλων ἀγγείων, δύνανται νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν 8^{ον} αἰῶνα. Εἰς τὸν 7^{ον} δύμας ἀσφαλῶς ἀνήκουν τὰ περισσότερα. 'Ἐπομένως ἡ χρονολογία τοῦ ἀνασκαφέντος κτίσματος θὰ εἴναι δ 8^{ος} τὸ πολύ, ἀσφαλῶς δύμας δ 7^{ος} αἰώνα. 'Η καταστροφὴ τῆς προσόψεως του καὶ τοῦ παρὰ ταύτην ἐσωτερικοῦ τμήματος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συναγάγωμέν τι θετικώτερον περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς του. Εἴναι δύμας προφανές, δτὶ πρόκειται περὶ ἀρχαϊκωτάτης οἰκοδομῆς ἀνευ προδόμου, ἀποτελουμένης ἐξ ἑνὸς μόνου δωματίου, μὲ τοίχους ἐκτισμένους διὰ μικρῶν λίθων πλακωτῶν, ἀνευ οὐδενὸς συνδετικοῦ. 'Ο παρὰ τὴν ἐσχάραν κίων μᾶς ἐνθυμίζει τὸν ναὸν Α τοῦ Πρινιᾶ. Πρόκειται δπωςδήποτε περὶ κτίσματος ἀνήκοντος ἀσφαλῶς εἰς τὴν ὑστερωτέραν γεωμετρικὴν ἐποχὴν ἡ τὸ πολὺ τὴν πρώτην ἀρχαϊκήν.

'Ως πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ κτηρίου ἡ πρώτη σκέψις εἴναι βεβαίως δτὶ πρόκειται περὶ ναοῦ. 'Ἐπειδὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν περίφημον ἐπιγραφὴν τοῦ δροκού τῶν Δρηρίων τὸ Δελφίνιον, τὸ δποῖον προφανῶς ἐχρησίμευε καὶ ὡς ἀρχεῖον, θὰ ἥδύνατο τις νὰ ὑποστηρίξῃ δτὶ πρόκειται περὶ τούτου. 'Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει τὰ ἀγαλμάτια θὰ ἥδύναντο νὰ δνομασθοῦν 'Ἀπόλλων, 'Ἄρτεμις, Λητώ. 'Αν πρόκειται περὶ ναοῦ, τότε δ ναὸς οὐτος παρουσιάζει δλα τὰ γνωρίσματα τῆς προκατόχου μινωικῆς ἐποχῆς, ἣτοι μικρὸν χαμηλὸν βωμὸν εἰς τὸν κατέναντι τῆς εἰσόδου μυχόν, πολλὰ μικρὰ ἀγαλμάτια ἐπ' αὐτοῦ καὶ

Εἰκ. 9. Δρῆρος. Τεμάχια τῶν σφυρηλάτων δγαλματίων.

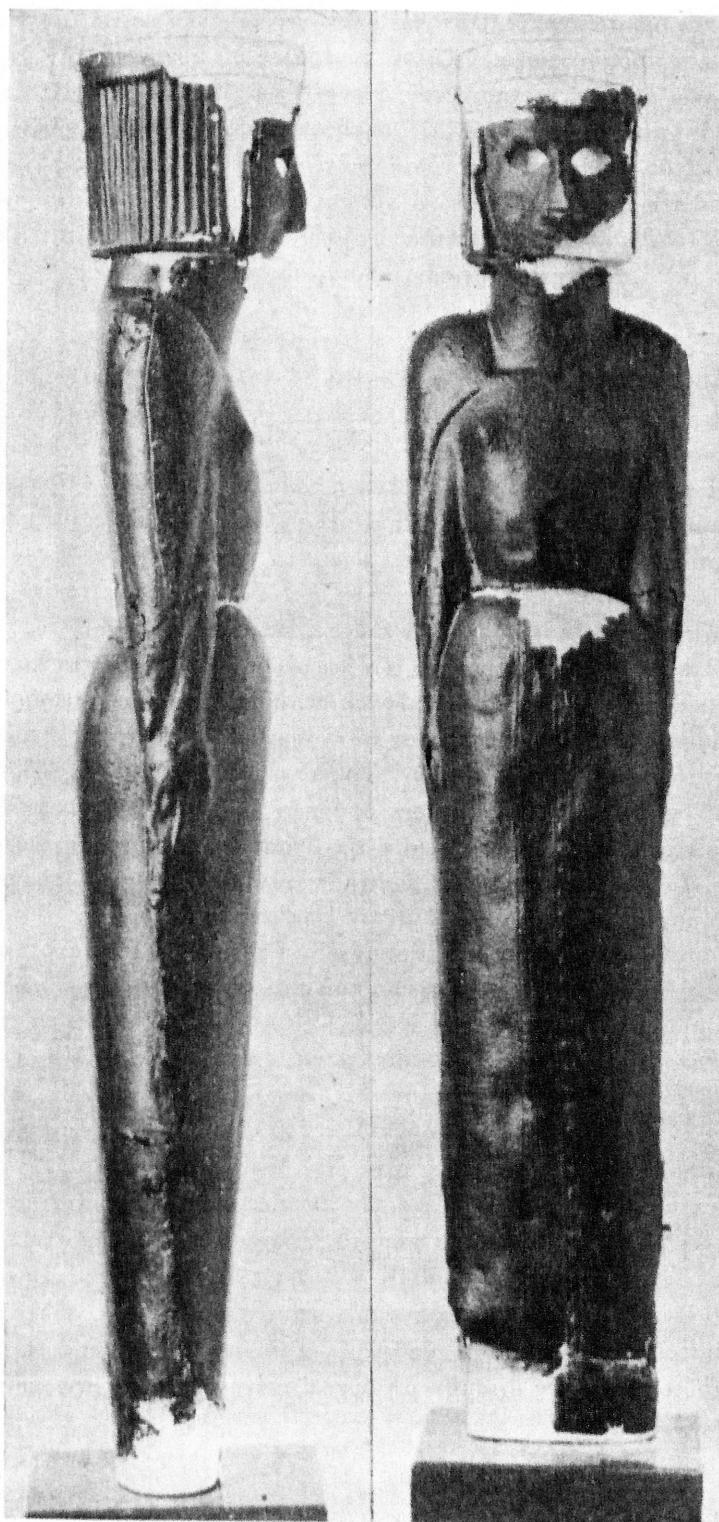
τράπεζαν προσφορῶν πρὸ τούτου. Ταῦτα πάντα ἀποτελοῦν ἀντιγραφὴν τοῦ μικροῦ ἀνακτορικοῦ παφεκκλησίου τῆς Κνωσοῦ ἢ τοῦ βωμοῦ τῶν Γουρνιῶν.

Οπωςδήποτε ἐν εἶναι βέβαιον, δτι τὸ ἀρχαϊκώτατον τοῦτο οἰκοδόμημα εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος. Ἡ Δρῆρος, μία τῶν ἀσημοτέρων πόλεων τῆς Κρήτης

Εἰκ. 10. Δρῆρος. Χαλκοῦν γοργόνιον εύρεθὲν ἐπὶ τοῦ βάθρου.

καὶ ἄπαξ μόνον μνημονευθεμένη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὡς παράδειγμα γραμματικοῦ κανόνος, μὴ ἔχουσα ἢ δλίγα χαλκᾶ νομίσματα καὶ μὴ οὖσα ἅλλως γνωστὴ ἢ ἐκ τοῦ ὅρκου αἰώνιου μίσους ἐναντίον τῶν Λυκτίων, προσλαμβάνει τώρα σπουδαιότητα ἔνεκα τῶν εὑρημάτων τῆς, τὰ δποῖα ἀνήκουν εἰς τὰ πολυτιμότερα λείφανα ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀποδεικνύουν ταύτην μικρὰν μέν, ἀλλὰ παλαιοτάτην πόλιν.

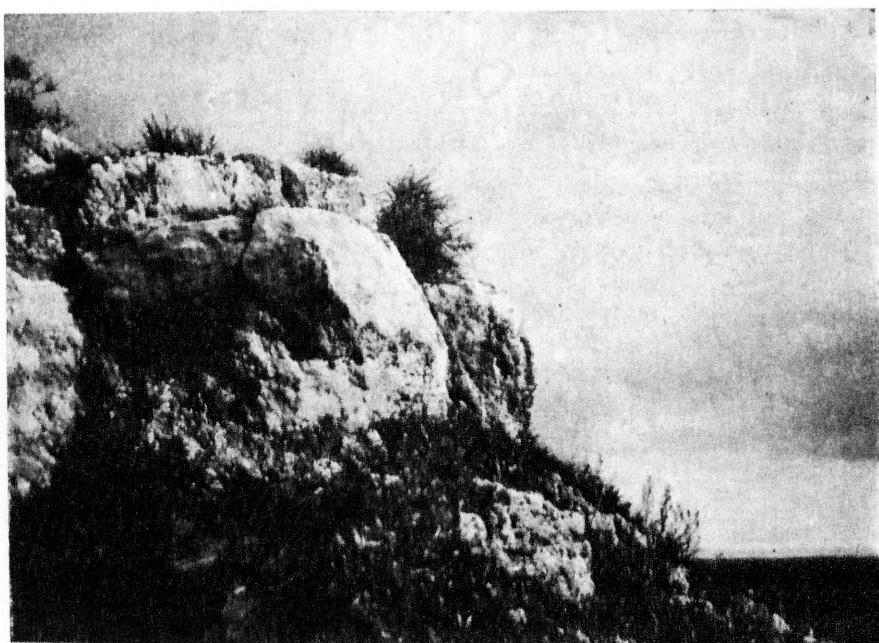
Εἰκ. 11. Σφυρήλατον γαλλού μγαλατίου γυναικός ἐκ Δρίσου ως συνεκολλήθη ὑπὸ τοῦ κ. Αλπ. Ζιλλερόν
(κατὰ φωτογραφίαν εὑμενῶς παραχωρήθεται ὑπὸ τοῦ κ. Paul Lemerle).

Εἰς τὸν Τουριστικὸν "Ομιλον καὶ δῆμην γενικῶς τὴν κοινωνίαν Νεαπόλεως, ἥτις μετὰ παραδειγματικοῦ ἡγέλου συνέβαλεν οὐ μόνον εἰς τὴν ἀνασκαφήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν στέγασιν τοῦ ἀνευρεθέντος ἐρειπίου, διφεύλονται ἐκ μέρους τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας ζωηρόταται χάριτες. Τὸ παράδειγμα τῆς στοργῆς πρὸς τὰς ἀρχαιότητας, τὸ διποῖον ἐπέδειξεν ἡ Νεαπόλις εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, εἶναι ἄξιον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον μιμήσεως ἐκ μέρους πολλῶν ἄλλων καὶ μεγαλυτέρων καὶ εὐπορωτέρων πόλεων τῆς Κρήτης, ἣς αἱ πολύτιμοι ἀρχαιότητες φθείρονται διαρκῶς καὶ ἀφανίζονται.

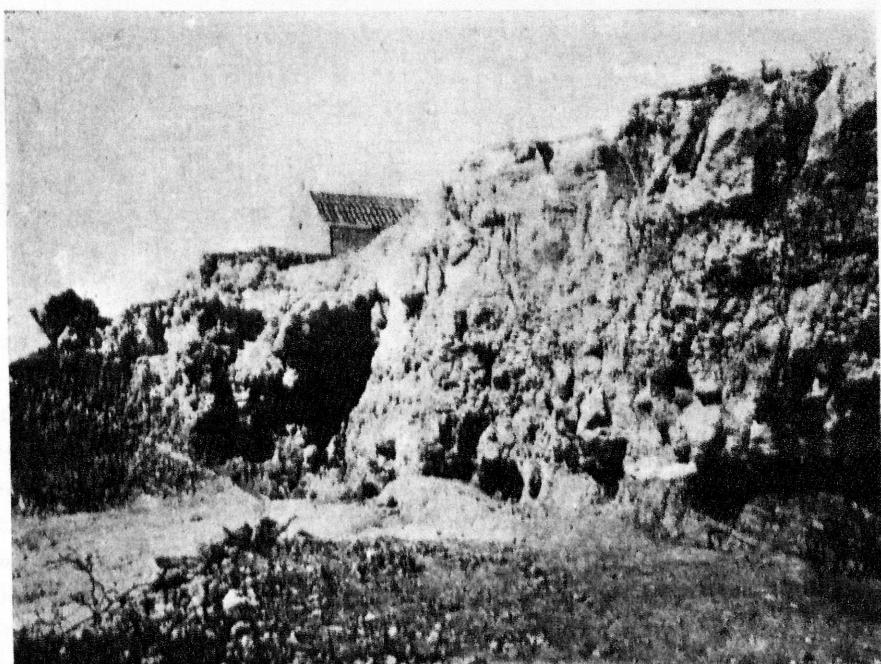
γ'. ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙ

Ἐν Ἀρκαλοχωρίῳ, δπον ἐσημειώθησαν τὰ γνωστὰ ἥδη πολύτιμα εὑρήματα τυχαίως τὸ πρῶτον, ἀνελήφθη συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ σπηλαίου μετά τινας προκαταρκτικὰς δοκιμὰς πρὸς ἔξακρίβωσιν τῆς ἀπαιτηθησομένης ἐργασίας. Ἡ προσπάθεια ἥτο πολυδάπανος καὶ ἐπικίνδυνος, διότι ἔξηχριβώθη διτὶ τὸ σπήλαιον, καταλαμβάνον μεγάλην ἔκτασιν, εἰχεν ὑποστῆ καθίζησιν καὶ ἡ καταπεσοῦσσα στέγη του εἶχε καταπλακώσει τὸ πᾶν. Διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ στρῶμα τῶν εὑρημάτων, τὸ διποῖον συνήθως δὲν ὑπερέβαινε τὰ 50 ἑκατοστὰ πάχους, ἐπρεπε νὰ ἀπομακρύνωμεν ἔκατοντάδας τόννων συμπαγοῦς πετρώματος ἔκαστοτε, τὸ διποῖον ἐπεκρέματο τῶν κεφαλῶν μας. Τὸ πρᾶγμα ἐπετυγχάνετο διὰ κοπιώδους καὶ πολυδαπάνου ἐργασίας, διότι λόγῳ τῶν ἀπειφαρίθμων ρωγμῶν ὀλίγην βοήθειαν προσέφερον αἱ ἐκρηκτικαὶ ὕλαι, τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῆς ἐργασίας ἔγινετο διὰ τῶν χειρῶν. Τὸ "Υπουργεῖον Παιδείας ἐβοήθησε γενναίως διὰ πιστώσεως 35 χιλιάδων δραχμῶν, δ Σὲρ Αρθοῦρος "Ἐβανς προσέφερε 50 λίρας διὰ τὴν περάτωσιν τῆς ἀνασκαφῆς, ἥ δὲ Ἀρχαιολογικὴ "Ἐταιρεία ἀνέλαβε διὰ ποσοῦ 2 χιλ. δραχμῶν τὴν στερέωσιν μικροῦ ὑπολειφθέντος τιμήματος τοῦ σπηλαίου, διὰ νὰ λαμβάνῃ δ ἐπισκέπτης ἰδέαν τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως τοῦ σπουδαιοτάτου ἐκείνου χώρου. Ὁ Γερμανὸς ἀρχιτέκτων κ. Χάνς Μύντες ἔξεπόνησε τὰ σχέδια τοῦ σπηλαίου, τῇ φιλικῇ δπως πάντοτε μεσολαβήσει τοῦ καθηγητοῦ κ. Κάρο.

Ἡ ἀνασκαφὴ διεξήχθη κατὰ τοὺς μῆνας Ἀπρίλιον καὶ Μάιον 1935 ὑπ' ἐμοῦ καὶ τοῦ συναδέλφου κ. Πλάτωνος, συχνῶς παρισταμένων τοῦ Σὲρ Α. "Ἐβανς, τῶν Ἀγγλίδων ἀρχαιολόγων Μίσς "Ἐκκλες καὶ Μίσς Μάνυ Κούττες, τῆς Ἐπιμελητρίας τοῦ Λούθρου Διδος Ε. Ντὲ Μαννεβίλλ καὶ πολλῶν ἄλλων παφειδημούντων ἀρχαιολόγων. Ἐχω τὴν πεποίθησιν, διτὶ τὸ σπήλαιον ἀνεσκάφῃ πλήρως. Βεβαίως τὸ στρῶμα χώματος προχωρεῖ ἀκόμη ὑπὸ τοὺς βράχους καὶ θὰ ἦδοντο νὰ παρακολουθηθῇ ἀκόμη εἰς δλίγον βάθος διὰ μερικῶν δεκάδων χιλιάδων δραχμῶν. Ἐπειδὴ ὅμως πέρα σημείου τινὸς οὐδὲν πλέον εὑρημα ἐσημειοῦτο καὶ φαίνεται καθαρὰ διτὶ τὸ σπήλαιον κατὰ τὸ μέρος ἐκείνο ἥλαττοντο εἰς ἀπλῆν σχισμὴν μὴ συχναζομένην ὑπὸ τῶν προσκυνηῶν,

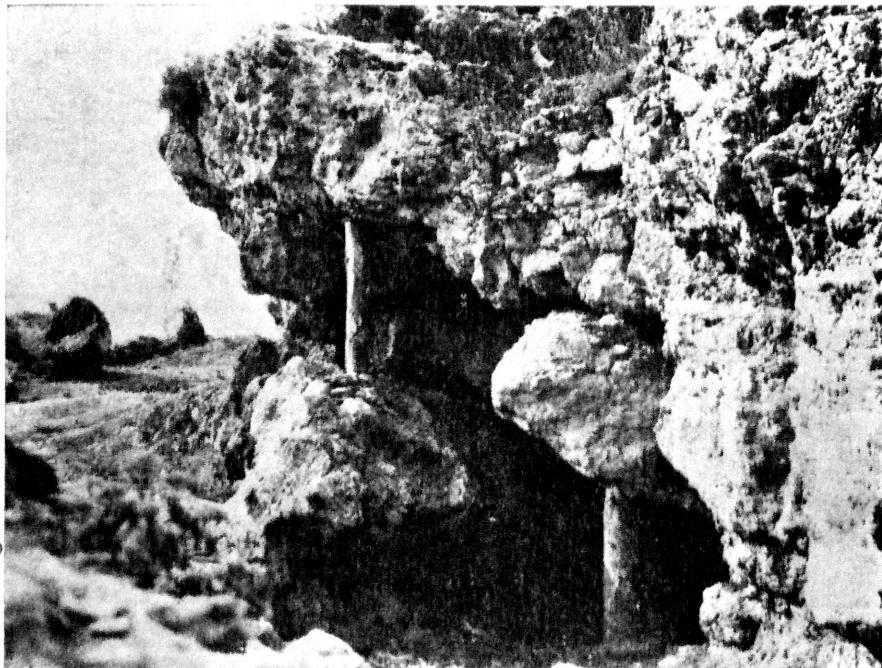
Εἰκ. 12. Ἀρχαλοχώρι. "Οψις τοῦ λόφου πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν.

Εἰκ. 13. Ἀρχαλοχώρι. "Οψις τοῦ λόφου διαρκούσης τῆς ἀνασκαφῆς.

δὲν ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ ζητήσω ἄλλας πιστώσεις αἵ δποῖαι σχεδὸν μετὰ βεβαιότητος οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἦ εὑρημα θὰ παρεῖχον.

Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα: Ἀπεδείχθη δτὶ δὲν ἐπρόκειτο κυρίως περὶ σπηλαίου, ἄλλὰ περὶ ἐπιμήκους ὅριζοντίας σχισμῆς τοῦ βράχου, μήκους 40 μέτρων, ἥτις κατελάμβανε τὸ ἥμισυ τῆς νοτίας καὶ τὸ ἥμισυ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ λόφου Ἀγίου Ἡλία, ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν κορυφὴν του. Ἡ εἰποδίς τοῦ σπηλαίου ἔκειτο ἀναμφισβητήτως πρὸς Νότον καὶ διὰ τοίχου

Εἰκ. 14. Ἀρκαλοχώρι. Τὸ νότιον μέρος τοῦ σπηλαίου.

παχέος, ἄλλὰ πολὺ προχείδου κατασκευῆς, σχηματίζεται ἐκεῖ εἶδος δωματίου (θυρωρείου) καὶ μικρὸς διάδρομος.

Ἀμέσως ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου ἡρχίζον τὰ εὐρήματα, ἀραιῶς ἐγκατεσπαρμένα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ σπηλαίου, αἱ κυρίως δμῶς δμάδες τούτων ἥσαν δύο: Κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ σπηλαίου ἔκειντο ἐπὶ ἔκτάσεως μὴ ὑπερβαινούσης τὰ δύο τετρ. μέτρα, οἱ χρυσοὶ πελέκεις καὶ τὰ λοιπὰ ἀφιερώματα ἐκ πολυτίμων μετάλλων, τὰ δποῖα καὶ διὰ τοῦτο είχον εὐκόλως ἀνακαλύψει καὶ συλήσει σχεδὸν πάντα οἱ χωρικοί. Ἡμεῖς εὑρομεν εἰς τὰ πέριξ πολὺ δλίγα ἀκόμη εὐρήματα ἐκ πολυτίμου μετάλλου. Κατὰ δὲ τὸν μυχὸν τοῦ σπηλαίου, ἥτοι εἰς τὸ ἀκρότατον βόρειον σημεῖον του, ἔκειντο ἐν σωρῷ ἔκατον-

τάδες χαλκῶν διπλῶν πελέκεων, ἔκατοντάδες μαχαιρίων καὶ δεκάδες ξιφῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου.

Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι εἰς τὸν μυχὸν τοῦτον ἀπερρίπτοντο τὰ ἀφιερώματα, δι' ὃ καὶ ἔκειντο φύρδην μείγδην ἐν σωρῷ. Εἰς δὲ

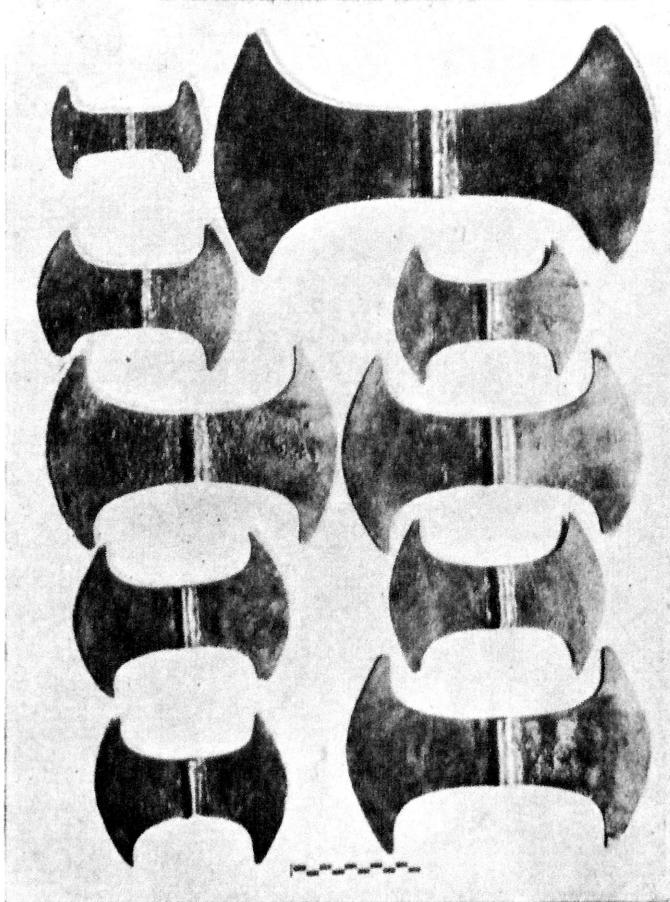

Εἰκ. 15. Ἀρχαλοχώρι. Εὑρήματα ἐντὸς τοῦ σπηλαίου,
παρὰ τὸν βόρειον μυχόν.

τὸ μέσον τοῦ σπηλαίου, ἡτοὶ ἔκει ὅπου εὑρέθησαν τὰ μικρὰ πολύτιμα ἀφιερώματα, ὑπῆρχε προφανῶς βωμός, ὃστις ἐκοσμεῖτο ὑφ' ὅλων τούτων τῶν ἀντικειμένων.

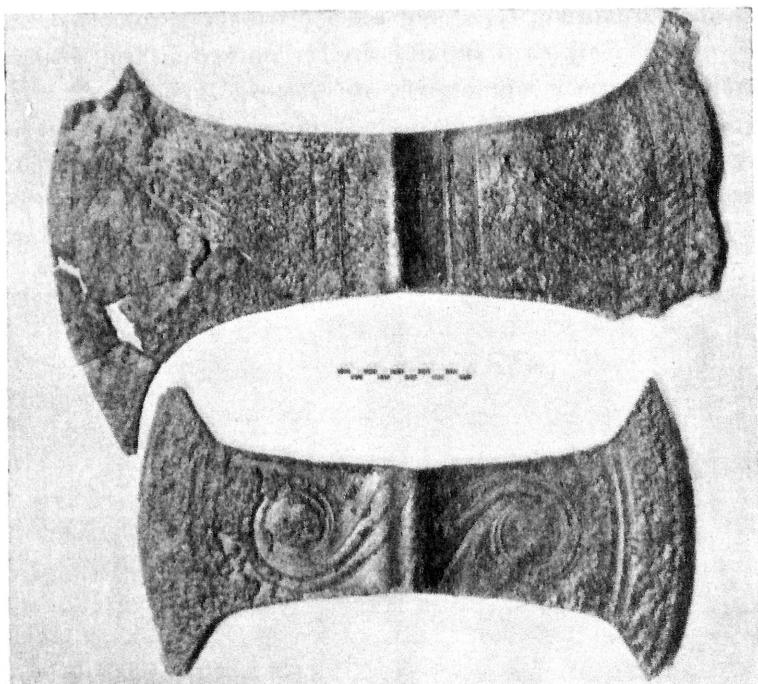
Τὰ εὑρήματα ἥσαν κυρίως τὰ μνημονευθέντα, ἡτοὶ μονότονον περιεχόμενον διπλῶν πελέκεων καὶ ὅπλων. Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν ὑπάρχουν δύο ποικιλίαι, ἡτοὶ ἀντικείμενα καθαρῶς ἀναθηματικὰ ἐκ λεπτοῦ μεταλλικοῦ

φύλλου καὶ βαρέα τεμάχια πραγματικῆς χρήσεως. Οἱ διπλοὶ πελέκεις ποικίλλουν ἀπὸ δλίγων ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου μέχρι τῶν μεγαλυτέρων τεμαχίων ἀριθμούντων 60 καὶ 70 ἑκατοστῶν μῆκος. Ἐκ τῶν ξιφῶν τὸ μέγιστον ἀριθμεῖ μῆκος 1 μ. καὶ 55 χιλιοστά, τὸ μακρῷ μέγιστον ξίφος τῆς προϊστορικῆς Εὐρώ-

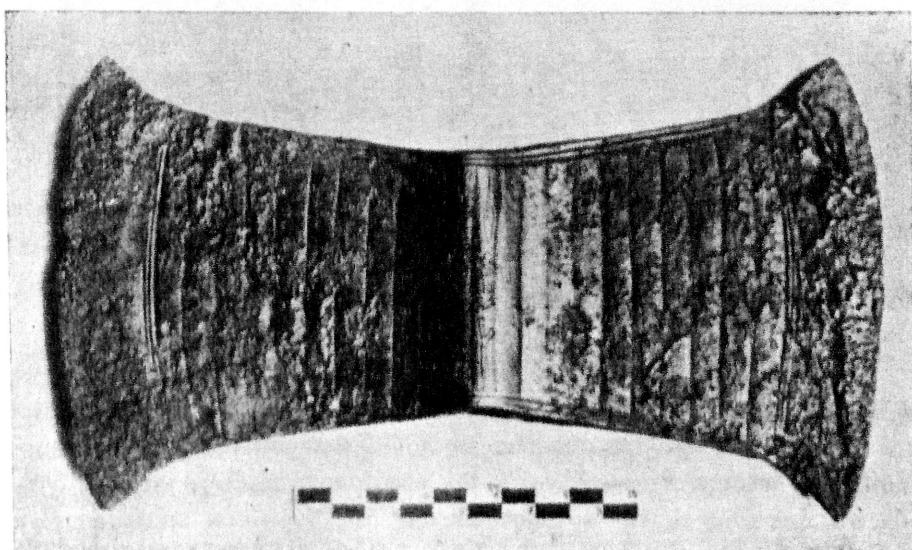

Εἰκ. 16. Ἀρχαλοχώρι. Μικροὶ χαλκοὶ πελέκεις.

πης, πάντα δὲ σχεδὸν ὑπερβαίνουν τὸ μέτρον εἰς μῆκος (μόνον αἱ λεπίδες ἔννοεῖται). Τὰ πλεῖστα τῶν ξιφῶν καὶ πάντες σχεδὸν οἱ πελέκεις φέρουν ἐγχάρακτον διακόσμησιν. Τὸ σπουδαιότατον τῶν εὑρημάτων εἶναι ἀναμφισβήτητῶς εἰς χαλκοῦς πέλεκυς, δστις ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ τῆς στειλεώσεως φέρει καθέτως τρίστιχον Ἱερογλυφικὴν ἐπιγραφήν, διὰ γραμμάτων ἀρχαϊκωτάτων καὶ προσομοιαζόντων τὰ τοῦ Δίσκου τῆς Φαιστοῦ.

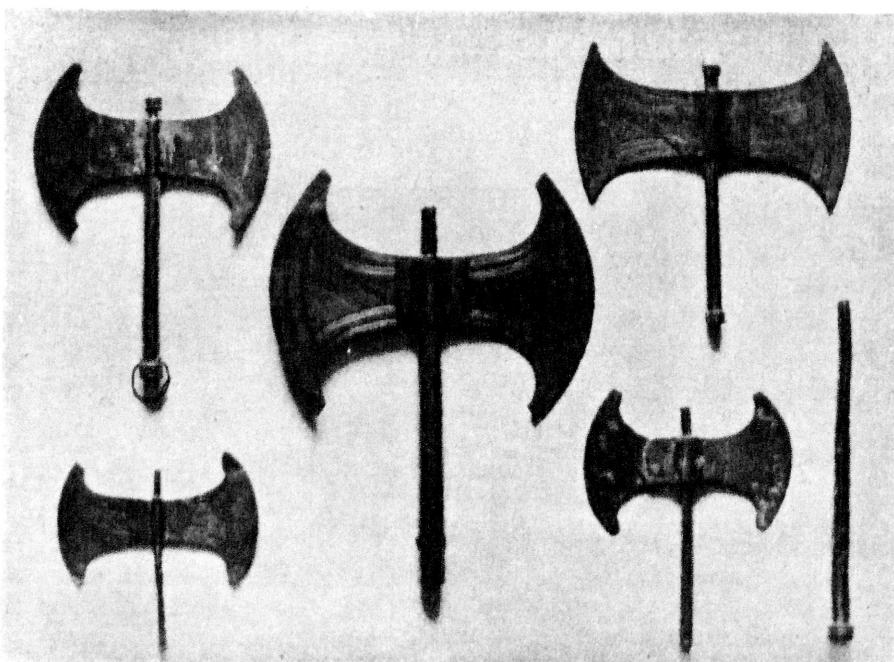

Εἰκ. 17. Ἀρχαλοχώρι. Μεγάλοι χαλκοῦ πελέκεις.

Εἰκ. 18. Ἀρχαλοχώρι. Χαλκοῦς ἐνεπίγραφος πέλεκις.

Δείγματα κεραμεικής εύρεθησαν τόσον δλίγα καὶ εἰς τοιαύτην κατάστασιν (μόνον τεμάχια), ὡστε είναι βέβαιον διὰ δὲν πρόκειται περὶ ἀφιερωμάτων, ἀλλὰ περὶ τῶν σκευῶν καθημερινῆς χρήσεως τοῦ προσωπικοῦ καὶ λοιπῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ σπηλαίου. Τὰ δείγματα ταῦτα κεραμεικῆς ἀντιπροσωπεύουν δλας τὰς ἐποχὰς ἀπὸ τῆς πρωτομινωϊκῆς μέχρι τῆς πρώτης ὑστερομινωϊκῆς. Οὐδὲν τεμάχιον μεταγενέστερον τῆς YM I ἐποχῆς εὑρέθη, μεμονωμένα δὲ εὑρήματα τυχαίως δὲλισθήσαντα ὑπὸ τὴν καταρρεύσασαν δροφήν τοῦ σπηλαίου

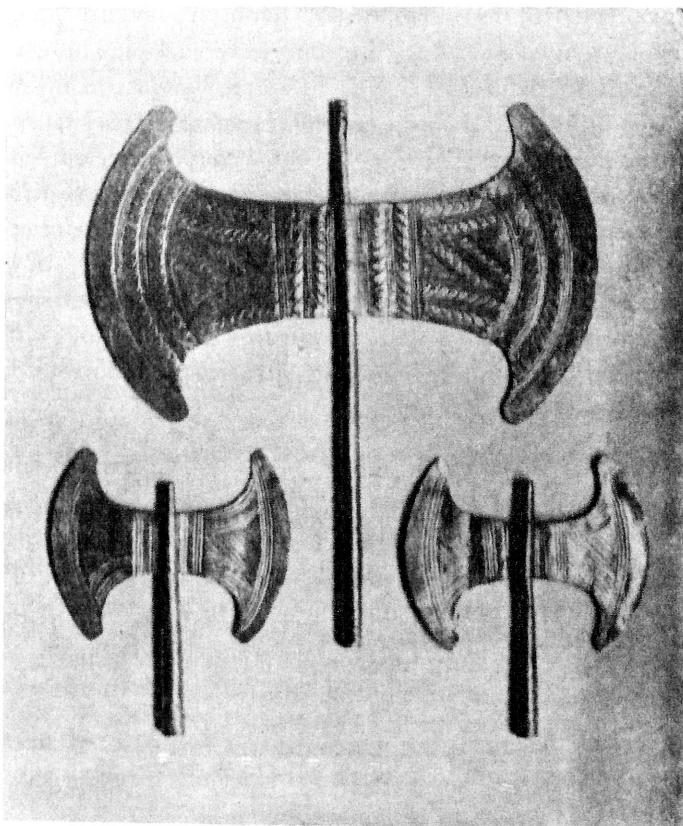
Εἰκ. 19. Αρχαλογώρι. Χρυσοὶ πελέκεις.

είναι εἰς νεολιθικὸς λίθινος πέλεκυς καὶ ἐν Ἑλληνιστικὸν μικρὸν ἀγγεῖον (δακρυδόχον).

Ἡ μεγάλη μᾶξα τῶν μεταλλικῶν εὑρημάτων ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τῆς MM καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς YM ἐποχῆς, ἵτοι εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, δστις καλύπτει ἀκριβῶς περίπου δλόκληρον τὴν 16^{ην} ἔκατονταετηρίδα. Τὸ τέλος τῆς λατρείας ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ὑπῆρξεν ἀπότομον, ὀφειλόμενον ἀσφαλῶς εἰς τὴν κατάρρευσίν του, ἵτις συμπίπτει περιέργως πρὸς τὴν γενικὴν καταστροφήν, ἵτις τότε ἐπληξεῖ τὴν μινωϊκὴν Κρήτην. Ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου, παρὰ τὴν εἶσοδον καὶ τὸ μνημονευθὲν θυρωρεῖον, ἔξηκολοι θησαν

οἱ προσκυνηταὶ νὰ συχνάζουν ἀκόμη ἐπὶ μακρόν, ὡς ἀποδεικνύουν τεμάχια ἀγγείων ἀναγόμενα μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς μινωικῆς ἐποχῆς.

Τὴν καταστροφὴν τοῦ σπηλαίου νομίζω δτὶ δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν βασίμως εἰς τὴν αὐτὴν θεομηνίαν, ἵτις ἐπληξεὶ καὶ τὴν ὑπόλοιπον Κρήτην ταυτοχρόνως. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Ἀμνισοῦ

Εἰκ. 20. Ἀρχαλοχώρι. Χρυσοὶ πελέκεις.

δύναται βασίμως νὰ ὑποτεθῇ, δτὶ ἡ θεομηνία αὐτῇ δὲν ἥτο εἰς ἀπλοῦς σεισμὸς ὡς συνήθως πιστεύεται, ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῆς τρομακτικῆς ἐκρήξεως τοῦ ἥφαιστείου τῆς Θήρας, ἵτις ἀνατινάξασα τὸ πλεῖστον τῆς νήσου εἰς τὸν ἀέρα, ἐπέφερεν ἀναμφιβόλως καὶ τὴν ἐρήμωσιν εἰς ἀκτῖνα ἔκατοντάδων χιλιομέτρων.

Ως πρὸς τὸ δυσκολώτερον τῶν ζητημάτων, τὸ τῆς ἐν τῷ σπηλαίῳ Ἀρχαλοχωρίου λατρευομένης θεότητος, θὰ ἐπιμείνω εἰς τὴν ἀρχικῶς ἐκφρασθεῖσαν

νπόθεσιν, ότι πιθανώτατα ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὸ παλαιότατον σπήλαιον τοῦ Διός τῆς Ἡσιοδέου παραδόσεως. Βέβαιον εἶναι ἐν πρᾶγμα, ότι πρόκειται περὶ πολεμικῆς θεότητος εἰς ἣν προσεφέροντο διπλοῦ πελέκεις καὶ ξίφη, ἢ δὲ ίδιότης αὕτη δὲν ἀπάδει πρὸς τὴν φύσιν τοῦ Κρηταγενοῦς Διός. Τὸ γεγονός ότι τὸ σπήλαιον Ἀρχαλοχωρίου κεῖται πλησιέστερον πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου ἀναφερομένην Λύκτον ἢ πᾶν ἄλλο γνωστὸν μέχρι τοῦδε, προσέτι δὲ καὶ δὲ ἐκπληκτικὸς πλοῦτος τῶν εὑρημάτων, ἀποδεικνύουν ότι πρόκειται περὶ σπουδαιοτάτου ἱεροῦ χώρου, δστις ἡτο ἀδύνατον νὰ λησμονηθῇ ἐντελῶς. Τὰ πέριξ τοῦ σπηλαίου εὑρεθέντα λείψανα ἀνάγονται μέχρι τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς τοῦ 7^{ου} αἰῶνος (πίθοι μετ' ἀναγλύφων). Ὁ Ἡσιόδος ἐτέλει ἐπομένως ἐν γνώσει τῆς λυκτίας παραδόσεως. Ἡ σύγχυσις παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις συγγραφεῦσιν, οἵτινες ἀδυνατοῦν νὰ εἴπουν τι ἀκριβὲς περὶ τοῦ ἱερωτάτου ἀκριβῶς τῶν κρητικῶν σπηλαίων, ἐρμηνεύεται ἀριστα διὰ τῆς ἔξαφανίσεως τοῦ σπηλαίου μετὰ τὴν πτῶσιν του καὶ τῆς βαθμιαίας συγχύσεως καὶ λήθης περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεώς του. Τὸ ἀναφερόμενον παρὰ μεταγενεστέροις συγγραφεῦσιν ὡς Δικταῖον ἀντρὸν ἦ εἶναι τὸ γνωστὸν πρὸ πολλοῦ σπήλαιον τοῦ Ψυχροῦ, ὃπου καὶ μετετοπίσθη ἡ λατρεία, ἥ ἔκειτο περισσότερον πρὸς Ἀνατολὰς καὶ δὲν ἀνεκαλύφθη ἀκόμη.

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ